

Kap 90 : ”Hagasessorna” (II) (1934-1974).

Sibyllas barn kom i två kullar. Den första kullen var prinsessorna Margaretha (1934-), Birgitta (1937-) och Desirée (1938-). Sedan var det fem år till prinsessan Christina (1943-) och kronprins Carl Gustaf (1946-). De tre första hölls hårt, försvann in i sina äktenskap och är mest ihågkomna som ”Hagasessorna”. Det blev de två yngsta som fick ansvara för den svenska monarkins fortlevnad. I anpassningen till en ny tid ingick skapandet av en ny syn på kungahuset som mera folkligt och demokratiskt och där spelade Hagasessorna en viktig roll.

*

Omgivningen beundrade den idyll som Sibylla skapade kring sig. Haga slott blev till en sorts högreståndsversion av Carl Larssons Sundborn. Slott är kanske för mycket sagt. Det innehöll bara 22 rum, 30 om man räknar med vinds- och ekonomirummen. Tjänstefolkets rum, köket och representationen tog det mesta av utrymmet. Själva disponerade de motsvarade en femrumsvåning. Badrummet var på vinden. Idyllen dokumenterades av Gustaf Vs betjänt – senare Edmunds chaufför & allt i allo – Engelberth Bengtsson, amatörfotograf och med tiden något av officiell hovfotograf. Första filmen var av Margarethas första skidfärd 1937. Edmund och Sibylla tyckte resultatet var så lyckat att de bad honom fortsätta. 1940 färdigställde Bengtsson två filmer ”Hagaidyller” och ”Sommarslottet”, senare utvidgade och omdöpta till ”Det var en gång tre små prinsessor” och ”En sommarsaga på Sagoslottet”. I samband med det tog han även ett antal stillbilder av barnen (eller – bildkvalitén förefaller medelmåttig – gjorde han papperskopior från filmnegativet). Dessa publicerades som ”Tre små sessor : ett album om prinsessorna Margaretha, Birgitta och Desirée” med ett förord av Sibylla.¹ Det blev så småningom sex tusen meter film och 60 tusen stillbilder.

1940 gjorde även Svensk Filmindustri en film ”Fjäril vingad” i regi av Gösta Roosling. Denne var en av SFs flitigaste journalfotografer och han och Edmund hade stött ihop ett flertal gånger. Enda villkoret var att Edmund fick en kopia av filmen till familjearkivet. Liknande journalfilmer och bilder blev sedan ett stående inslag i reportagen under hela 1940-talet. På slutet inkluderades även Christina bland sessorerna. De sista filmerna var:

Gösta Roosling, Svensk Filmindustri, ”Julstök på Haga” (1948). Carl Gustaf var rädd för surret varför han först fick leka med kameran. Christina mutade honom med pepparkakor när han konstrade. Inspelningen gick fort. Den tog faktiskt bara fyra timmar.

Bertil Edgren, Europafilm, ”Hos farfars far på Solliden. Med Hagabarnen på sommarlov” (1949).

Kortfilmaren m m Nils-Gustaf Holmquist, Europafilm, ”Hagabarnen på Solliden” (1950). Holmquist och sessorerna inkl Carl Gustaf arbetade hårt i tre veckor från sju på morgonen till sex på kvällen med en timmes matrast. Carl Gustaf var inte på sitt bästa humör och ville hellre leka med sin trambil. ”Holmquist tog då fram en nalle, tryckte den i händerna på tronföljaren och röt: – Lek, ungjävvel, lek! Och ungen lekte snällt!”² Filmen hade premiär som förfilm på biograferna veckan före jul. ”Meningen med filmen är att visa att dessa barn lever, leker och arbetar och uppfostras precis som alla andra svenska barn. Och för andra barn är de faktiskt förebilder, inte därför att de är

¹ Lund & Bengtsson 1940.

² Vinberg 1996.

kungliga, utan därför att de är så väluppfostrade och trevliga, så arbetsamma och flitiga, att de är värda det. ... svenska barn kommer att känna igen sig som kamrater med de fem syskonen.”³ I filmen inledde sessorna dagen med att mjölka korna och fortsatte i samma frejdiga stil.

Gösta Roosling ”Sommarlov på Solliden” (1951). Denna tog en månad eftersom Carl Gustaf hellre ville leka med sin nyaste trambil. I filmen ingick en danssekvens med syster Christina. Carl Gustaf smög sig fram under inspelningen och tittade storögt på.

I samband med pensioneringen visade Bengtsson sin samlade produktion om Hagasessorerna på Konserthuset och reste sedan runt och visade dem för skolklasser. Intäkterna gick till välgörande ändamål.⁴ Även de kommersiella filmerna distribuerades som skolfilm. Bilderna av dessa välklädda, välskrubgade, arbetsamma flickor i korkskruvslockar gjorde ett varaktigt intryck på en hel generation unga kvinnor. Som monarkistisk propaganda påminner dessa journalfilmer, fotografier, reportage, bilderböcker och minnen om Hagasessorernas sommarlov bara alltför mycket om president Sukarnos sarkasm: ”Den bästa politiska filmen är den amerikanska filmen för den håller åskådarna borta från politiken.” Sibylla tog en aktiv del i alla dessa filminspelningar, fungerade som regiassistent och insisterade på att få godkänna slutresultatet. Tyckte hon inte om en sekvens klipptes den bort.

Den 1 januari 1939 provanställdes barnjungfrun Ingrid Björnberg (1913-1994). Hon var adelsfröken från stora Djupsås fideikommiss i trakten av Vara, Västergötland. Fadern dog medan hon och syskonen var små och fideikommissen gick ur händerna på dem. Familjen flyttade till Skara där hon gick i flickskola, examen 1932, och siktade på en socialpolitisk karriär. 1934 sökte hon in till stiftelsen Barnavårn i Göteborg och praktiserade därefter hos en svensk diplomatfamilj i Washington. Hon rekommenderades av Folke Bernadotte att söka tjänsten hos Edmund. När Carl Gustaf 1953 började på Broms skola hade hon för avsikt att sluta och ägna sig åt socialvård i en eller annan form men blev i stället mera av en sällskapsdam åt Sibylla och slutade som åldfru med ansvar för Stockholms slott – 608 rum. Den enda information av personligt slag som finns om henne är att hon semestrade i de österrikiska alperna och lät sina syskons barn leka med Carl Gustaf på slottet. 1953 gick hon engelskkurser på Borgarskolan, kanske för att kunna följa med Carl Gustaf och sessorna utomlands. Liksom många trotjänare förefaller hon ha offrat sitt eget familjeliv för arbetet. Belöningen var dock inte att klaga på.

Ingrid Björnberg kom av prinsessan Desirée att få smeknamnet ”Nenne” därför att hon alltid sade ”nä nä” till allting som var roligt och slabbigt. Kanske det. Troligare är en förvrängning av engelska ”nanny”. Även prins Lennarts barnsköterska Olga Sjöberg kallades för ”Nenne”. Ingrid Björnberg kom att spela en stor roll för våra Hagasessors eftermäle. Hon förde dagbok och denna dagbok publicerades 1975 före Carl Gustafs bröllop som ”Dagbok från Haga” spökskriven av Året Runts journalist Anna Nyman.⁵ Det är oklart på vems initiativ. Dagböckerna låg i bankfack till 1973 och boken var först tänkt som hennes memoarer. När det kom till kritan ville hon varken lämna ut sig själv eller familjen Bernadotte. Det som återstod var en Sörgårdenidyll. (Kanske inte idyllisk nog för Carl Gustaf som i alla fall undvek att medaljera henne. Detaljer saknas. Drottning Elisabeth IIs guvernant Marion Crawford hade 1950 publicerat en liknande mera frispråkig bok som togs illa upp.) Björnbergs bok och kompletterande intervjuer låg till grund för en pjäs året därpå om

³ Filmen om Hagabarnen. Svensk Damtidning, 1950:53.

⁴ Engelberth Bengtsson. 'Får jag filja', sa prinsen. Året Runt, 1953:44.

⁵ Björnberg 1975.

”Sessorerna på Haga” skriven av Per Lysander och Suzanne Osten. Den var en satir men en ytterligt välvillig sådan.

Den som suktar efter bilder av Carl Gustaf som liten hänvisas till boken ”Carl Gustaf, Lillprinsen på Haga” från 1950 där man garanterat får sitt lystmäte. Carl Gustafs och sessorernas goda humör på fotografierna brukar tillskrivas Nenne. ”Det syns inte på julbilderna, men Nenne ligger på golvet och spelar apa så att barnen ska skratta riktigt uppsluppet.”

*

”Dagbok från Haga” har regelbundet utnyttjats som källa till Hagabarnens barndom. Med tanke på tillkomsten, att den faktiskt är en vinklad propagandaskrift, bör man nog vara en smula försiktig med den. Ett genomgående drag i alla alternativa skildringar är att idyllen inte var lika kompakt som den framstår i dagboken. Edmund må ha lekt ibland med sina barn men varken han eller Sibylla hade någon nära relation till dem. Uppfostran, även den kungliga uppfostran att föra sig inför främmande, sköttes av tjänstefolket. Sibylla läste aftonbön med sina barn och fick rapporter om hur de skötte sig.

Barnen måste ju lära sig att uppträda i sällskap, gå omkring och hälsa på egen hand, konversera med främlingar, lägga band på sin blyghet. Jag [prinsessan Sibylla] kunde inte säga till flickorna »inbilla er inte att någon tittar på er; bara ni uppför er korrekt så lägger ingen märke till er». För det är ju just vad man gör: stirrar, lyssnar, lägger märke till, fotograferar, kanske TV-filmar.⁶

Sibylla ägnade en hel del eftertanke åt Carl Gustafs utbildning. Döttrarna behandlades betydligt mera styvmoderligt. Hon och Gustaf VI bestämde gemensamt (och uppenbarligen över flickornas huvud) att de efter slottsskolan skulle studera vid franska skolan och därefter få någon sorts husmorsutbildning så att de förstod vad tjänstefolket hade för sig. Undantaget var Margaretha som både stammade och led av dyslexi och fick gå i slottsskolan ända fram till 16-årsdagen 1950. I efterskott ansåg Sibylla att det varit ett stort misstag. Hon blev ”för kunglig”. Ytterligare ett misstag var att inte ge döttrarna större frihet. De följdes vart de gick av en egen sällskapsdam: Deras guvernanter Dényse de Muralt och Patricia (?) Hamilton, allt-i-allon fröken Birgitta Wijkander och senare någon hovdam.^{7,8} Sibylla hade efteråt dåligt samvete:

I sin uppfostran av barnen har hon försökt kompromissa mellan gamla tiders kungliga kontinentala uppfostran, den enda hon kände till, och det demokratiska Sveriges moderna syn.

– Kanske var jag för sträng, har hon sagt efteråt. Men jag tyckte inte att jag kunde låta flickorna gå ensamma på stan som deras kamrater gjorde och som de själva ville. De måste alltid ha en hovdam med sig och det avskydde de.

”Sibylla är järnhård”, sas det.⁹

⁶ Margareta Vinberg. Prinsessan Sibylla: ”Så har barnen varit mina bästa kritiker”. Vecko Journalen, 1965:13.

⁷ Svenska Dagbladet, 1948-02-16.

⁸ Tyra Öhrvall. Där en prins är bollkalle. Året Runt, 1952:1.

⁹ Ebba Samuelsson. Prinsessan Sibylla. Svensk Damtidning, 1972:39.

Detta med Sibyllas stränghet mot döttrarna var mycket omskrivet utomlands. Hon kallades både ”järnprinsessan” och ”den tyska junkern”. Kanske hade sessorerna beklagat sig. Deras vardag var full av oskrivna regler: Man rör sig aldrig utomhus utan hovdam. Man rör aldrig pengar – det är hovdamen som betalar. Man står alltid i kö. Man fyndar inte på realisationer. På restauranger skall ett gift äldre par sitta vid samma bord. Man dansar enligt ett uppgjort schema. Man röker inte offentligt. Umgänget skall godkännas av hovet. ”Men de är vana vid detta och knotar inte.” Prinsessan Christina berömde sig vara den första av systrarna med en ”modern” uppfostran men inte heller hon tog sig några överdrivna friheter. När hennes fästman Tord Magnusson var i Amerika 1970 levde hon som en eremit och såg varken sol eller måne. Inga diskotek. Ingen bio. Bara officiella tillställningar. Carl Gustaf vägrade blankt att foga sig i något sådant.

*

Det fanns i omgivningen en allmän känsla att Hagabarnen var ovanligt blyga och sent utvecklade. Enligt Sibylla ett Bernadotteskt släktdrag. Värst påstås det ha varit för de två ”kungligt uppfostrade” Margaretha och Carl Gustaf. Detta förklarades med deras speciella situation: Att ständigt bli uttittade, utsättas för ovana situationer och särbehandlas. Det tog tid att vänja sig. Senare tillkom problemet att ingen sade emot. Sådana personer umgicks de inte med. Pedagogiken verkar i början inte ha varit den bästa. Det fanns en föreställning, särskilt från Edmund, att kungligheter klarar av vad som helst och om de inte klarar av det så var de inte kungliga nog. Dalt var bannlyst. Om någon av flickorna satt och grät för sig själv av kraven kunde Edmund säga: – Gör det ont? – Nej? – Ja, då så! Efter hans död blev uppfostran mindre militärisk: Mera av gradvis tillvänjning, mindre av att oförberedd slängas i plurret.

Det största problemet för Hagabarnen uppges ha varit att förstå sin sociala position som prins eller prinsessa. Edmunds åsikt var att ”det skall böjas i tid det som krokigt ska bli.” Var man kunglig gällde det att leva upp till kraven, ”nobless oblige” ända ifrån vaggan vilket var det sätt som han själv blivit uppfostrad på. Sibyllas åsikt var att ju senare i livet de insåg sin position med de krav den ställde på dem desto bättre var det för dem. De blev för brådmogna annars. Birgitta och Desirée gick inte ens första åren i slottsskola utan fick hemundervisning av en guvernant. De skulle skyddas. Senare i livet ökade dock kraven.

Uppenbarligen var det mycket diskussioner hemma om vad som var en lämplig uppfostran. Det ryktades att Margarethas bristande självförtroende längre fram i livet berodde på att hon ”sönderuppfostrats”. Svårt att veta vad som menas. Kanske var det för många kockar om receptet. En av kockarna förefaller ha varit Edmunds vän och hovchef 1934-1937 Folke Bernadotte. I sin bok Pojkar och scouting från 1940 skriver han: ”Min egen uppfostran var sträng och konsekvent men aldrig hård. Vad som emellertid gjorde den till i bästa mening danande var, att vi barn alltid kände den stora fond av kärlek som låg bakom strängheten. Ingenting kan skapa den rätta respekten som denna dualism: stränghet – kärlek.” Folke Bernadotte hade även åsikter om aga: Den skulle endast utövas mot pojkar, inte mot flickor, och den fick inte ske i hastigt mod. ”Kommer pojken underfund med att pappan ångrar sig efter agan kan den senare ställa till det sju resor värre för sig. Och för pojken!” Föräldrarna måste dessutom vara överens om att aga bör ske. Det kunde bli ödesdigert annars.

Eftersom hela familjen var involverad i scoutrörelsen var scoutidealen viktiga. Om Sibylla sades: ”Hon hade scoutens inställning till disciplin: disciplin av egen vilja, inte för disciplinens skull.”¹⁰ Eller som man sade förr: ”Snällt barn agar sig självt”.

¹⁰ Barbro Hultman. Det skulle blivit ett julkort till vännerna. Vecko Journalen, 1972:50.

När Birgitta senare skulle uppfostra sina egna barn ville hon återuppliva Hagapedagogiken: ”[Jag kräver självdisciplin och lydnad!] Varken min man eller jag tror på den så kallade fria barnuppfostran. Vi är övertygade om att ett litet barn behöver känna en vilja som är starkare än dess egen. Jag är helt emot systemet med pappan som bestraffare. Jag kommer aldrig att säga till mina barn att vänta bara när pappa kommer hem, då skall du få smisk för att du varit olydig. I stället tar jag itu med problemet när det är färskt, då gör det mest nytta. Pappa skall inte behöva känna sig som busen i huset! När han kommer hem från arbetet skall både han och barnen känna att det är fest!”¹¹ En dålig erfarenhet av Hagapedagogiken var att Nenne blev för mycket en del av familjen. Birgitta och syskonen sprang hellre till henne för att tröstas än till mamma eller pappa vilket påstås ha gjort Sibylla svartsjuk. Birgitta undvek sådant genom att låta sina egna barn skötas av korttidsanställda aupairflickor.¹²

Sibylla och Ingrid Björnberg utförde disciplineringen: örfilar, luggningar och tillsägelser men ingen aga. Båda hade trots det dåligt samvete efteråt för att ha varit för hårda. Tonvikten låg på barnens plikter, inte på deras privilegier. Privilegierna blev de bara långsamt medvetna om. Tjänstefolket var tydligen osäkra på hur de skulle bete sig inför all denna skendemokrati. Enda gången Edmund blev riktigt arg var när flickorna försökte utnyttja dem för sin egen bekvämlighet. Varför var de annars där? Uppenbarligen blev Edmund svaret skyldig.

*

För att förstå den situation Hagasessorerna befann sig i när de ville utnyttja sin utbildning till annat än att pråla med måste man gå till grundlagen §45 av 1809 års regeringsform: ”Varken Svea Rikes kronprins och arvfurste eller prinsar av det kungliga huset skola hava någon livgeding [inkomst av personlig förläning] eller civilt ämbete.” Detta innebar att prinsarna fick leva på apanage, förmögenhet, näringsverksamhet eller ett militärt ämbete. Professorn i juridik Robert Malmgren (1875-1947) tolkade i sina kommentarer lagen som att den även gällde prinsessor.¹³ I praktiken var det ännu hårdare restriktioner. Prinsar och prinsessor fick inte heller arbeta i privatägda företag. Juridiken var dessutom så oklar för egna företag, befrielsen från deklara-tions- och skatteskyldighet, reklamvärdet visavi konkurrenter att vara kunglig m m, att yrkesvalet i praktiken inskränkte sig till godsägare eller konstnär där det fanns prejudikat.

För Margaretha gick det så här: Hon arbetade ett tag på Norrbackainstitutet utan lön. Hon fick dock inte ”stå i vägen” för andra svenska medborgare i deras yrkesverksamhet. Så fort det kom en sökande till hennes tjänst fick hon sluta. Hennes systrar Birgitta och Desirée kom inte ens så långt. Det fanns visserligen propåer om att ”civilt ämbete” skulle tolkas som ”statligt civilt ämbete” och att de således skulle kunnat arbeta i folkskola, kommunal flickskola eller realskola. De funderade på att öppna en egen skola och Birgitta hade ett erbjudande att bli gymnastiklärarinna i den skola för furstebarn som markgreven av Baden inrättat i en flygel av sitt slott Salem nära Bodensjön där t ex prins Philip hade gått.¹⁴ Men ingenting kom ut av det och så gifte de sig. Utbildningen var dock inte bortkastad. Det blev mycket väluppfostrade barn och fantastiskt välinredda bostäder.

¹¹ Om Birgittas familjeliv. Husmodern, 1965:44.

¹² Prinsessan Birgitta & König 1997.

¹³ Malmgren 1957.

¹⁴ Året Runt, 1958:3.

Sibylla var bitter: ”Hur mina döttrar än gör så är det fel. Har de inget yrkesarbete, anses de som otidsenliga lyxvarelsor. Tar de ett betalt jobb, tycker man att de uppbär en lön som andra skulle bättre behövt. Ett obetalt [arbete] är galet det också.”¹⁵ Ståndsmässig sysslolöshet var tydligen det som förväntades av dem. Svårt att leva upp till med den Coburgska förmögenheten konfiskerad. Av bitter nödvändighet rörde sig Sibylla i riktningen yrkeskvinnors klubb i högreståndsversion. När frågan om kvinnlig tronföljd avfördes från den politiska dagordningen i början av 1970-talet gick hon t o m till attack mot grundlagsberedningen som hon ansåg diskriminerade kvinnor.¹⁶

Margaretha, Birgitta och Desirée gifte sig 1961-1964 och försvann in i en borgerlig tillvaro. Margaretha hade svårast att anpassa sig. Hon ville gärna bemötas utifrån sin rang, tituleras prinsessa och att omgivningen knixade för henne i sällskapslivet. Samtidigt hade hon svårt att hantera kontrasten mellan det tillbakadragna liv hon förde och den uppmärksamhet hon väckte så fort hon visade sig. Det fanns en teori om att hon gifte sig med en engelsman för att kunna gå i landsflykt. Hon och Birgitta undvek varandra. Medan Margaretha vinnlade sig om en kungligt konservativ stil blommade Birgitta ut i fri kärlek, golf och huvudlösa uttalanden. Rubrikerna om henne var av typen ”Den blonda tandgnistrande, behålösa barfotapinglan Birgitta.”¹⁷ Paret Birgitta & Hansi bodde i en 14-rumsvilla med inbyggd trädgård och swimmingpool där Carl Gustaf ofta var gäst. Hansi var visserligen akademiker men hade även han en uppsluppen sida som tilltalade Carl Gustaf: ”De driver hejdlöst med varandra, drar otaliga inte alltid rumsrena historier och tävlar med varandra om att hitta på ibland ganska handgripliga skämt. Vatten i nubbeglasen och stolsbortdragning just när den andre skall sätta sig hör till favoritskänten.”¹⁸

Christina har efteråt påstått att alla systrarna förväntades gifta sig kungligt. Sibylla gjorde åtminstone tre försök i den vägen: Sommaren 1959 tog hon med Margaretha, Birgitta och Desirée till Grekland på vad som förefaller ha varit en inbjudan att presentera dem för den grekiske kronprinsen Konstantin, 1960 organiserade hon en egen slottsbal med inbjudna kungliga ungdomar och 1962 var prinsessorna bjudna på den spanske kronprinsen Juan Carlos bröllop. Greklandsbesöket (?) förefaller ha genererat en officiell förfrågning av shahen av Iran (Birgitta, 1959) och en inofficiell av prins Konstantin av Grekland (Desirée, 1960). Båda avvisades. Eftersom det under shahens tid fanns en klausul om att han bara fick gifta sig med en muslimsk kvinna har det rests en del invändningar mot uppgiften om frieriet men kanske förväntades Birgitta konvertera. Hur som helst gifte sig Shahen kort efteråt med Farah Diba. Sista möjligheten hade varit för Christina att 1968 gifta sig med norske kronprinsen Harald men han valde mot sin fars vilja f d butiksbiträdet Sonja Haraldsen. Kung Gustaf Adolf och drottning Ingrid närvarade vid bröllopet men varken Sibylla, Christina eller syskonen. Det nordiska prinsessutbytet var slut och uppenbarligen fanns en bitterhet.

¹⁵ Margit Vinberg. Christina aktiv i Röda kors-hjälpen: Jag har fått en ny världsbild. Vecko Journalen, 1974:12.

¹⁶ Michael Jägerblom. Prinsessan Sibylla till attack mot grundlagsberedningen : Varför duger inte en kvinna på tronen? Vecko Journalen, 1972:38.

¹⁷ Expressen, 1972-01-27.

¹⁸ Året Runt, 1971:5.